

Blažek, Václav

**August Schleicher (19.2.1821-6.12.1868)**

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2008,*  
vol. 57, iss. A56, pp. 221-225

ISBN 978-80-210-4617-7

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100788>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

**1989**

[α] Rédei, K. (ed.) *Uralisches etymologisches Wörterbuch*, Lfg. 1. (Budapest 1986). *Ětimologija* 1986–87[1989], 240–250.

[β] Trubetzkoy, N.S. *Opera slavica minora linguistica* (Wien 1988). *Sovetskoe slavjanovedenie* 1989/6, 110–112.

**1991**

[α] Lušnikova, A.V. Stratifikacija irano-uralských jazykových kontaktů (Moskva: Kandidatskaja dissertacija 1990). *Linguistica uralica* 27/3, 218–222.

[β] Doerfer, G. *Grundwort und Sprachmischung: Eine Untersuchung an Hand von Körperteilbezeichnungen* (München 1988). *Word* 43/2, 1991, 322–330.

**1992**

Steinitz, Wolfgang. *Ostjakologische Arbeiten*, I-IV (Budapest 1975–80). *Voprosy jazykoznanija* 1992/2, 151–157.

**1993**

Baldi, Philip. (ed.) *Linguistic Change and Reconstruction Methodology* (Berlin 1990). *Diachronica* 10/1, 1993, 111–118.

**1997**

Etymologien aus dem 18. Jahrhundert [recenze Fischer, J.E. *Vocabularium Sibiricum* (1747): *Der etymologisch-vergleichende Anteil*, ed. J. Gulya (Frankfurt: Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia VII, 1995). *FUF* 54/1–2, 1997, 185–192.

Zkratky: FUF Finnisch-Ugrische Forschungen, JSFOu Journal de la Société Finno-Ougrienne, MSFOu Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, NyK Nyelvtudományi Közlemények, VdSUA *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica*, UAJb Uralaltaische Jahrbücher.

Václav Blažek

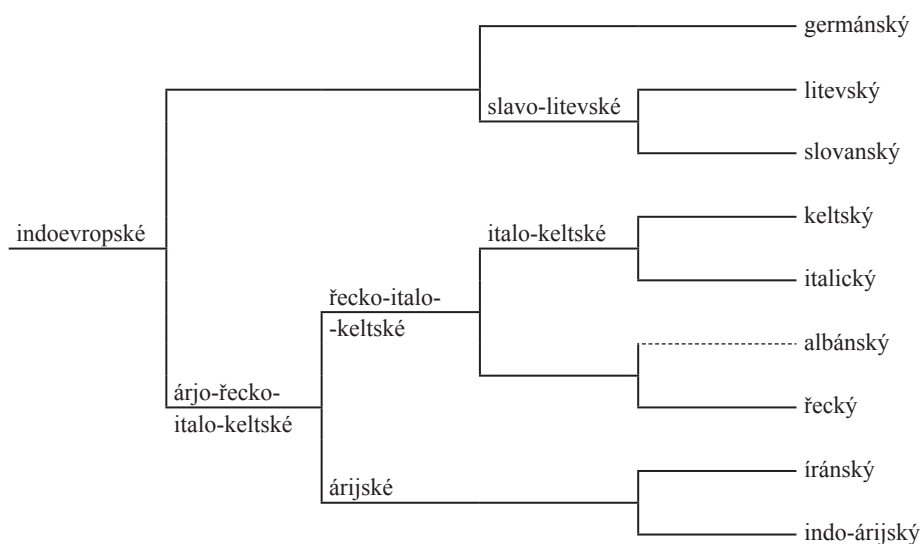
blazek@phil.muni.cz

## August Schleicher (19.2. 1821 Meiningen - 6.12. 1868 Jena)

Letos uplyne 160 let od smrti Augusta Schleichera, pozoruhodné osobnosti německé, ale i české historicko-srovnávací jazykovědy 19. století. Přesto, že mu byl vyměřen jen nedlouhý život, dokázal zatraktivnit celou řadu disciplín, do té doby v německy mluvících zemích či celé západní Evropě opomíjených. Platí to na prvním místě o slavistice se zvláštním zřetelem k polabštině, a baltistice, též s akcentem na litevský folklór. Největší popularitu už za svého života si vydobyl glottogonickými úvahami, kdy se inspiroval Darwinovou vývojovou teorií. Jeho stromový model divergence jazyků zůstává dodnes standardním schématem pro zachycení vývoje příbuzných jazyků. Třetí okruh jeho novátorských zásluh může být připsán zavedení fenoménu rekonstrukce. Ač Schleicherovy indoevropské rekonstrukce se dnes jeví jako naivní, poplatné soudobé ‘hypnóze’ sanskrtem, přesto znamenaly významný impuls a na scénu přivedly jak mladogramatiky, tak Ferdinand de Saussura.

August Schleicher se narodil v Meiningen, jihovýchodně od Výmaru, v Sasku. Na radu svého učitele z gymnázia v Sonnenbergu, aby se nevěnoval jazykům, začal r. 1840 studovat teologii na univerzitě v Lipsku a krátce také v Erlangen. Poté přešel na univerzitu v Tübingen, kde působila řada Hegelových žáků. U Heinricha Ewalda aj. orientalistů zde studuje hebrejštinu a arabštinu, věnuje se také sanskrtu a perštině. R. 1843 přechází do Bonnu, kde se zabývá klasickými jazyky,

do teoretické lingvistiky podle Wilhelma von Humboldta jej uvádějí filologové F. Ritschl a F. G. Welcker. Na doporučení Lassena se pouští do studia slovanských jazyků. Stal se tak prvním významnějším slavistou neslovanského původu. R. 1846 získal doktorát a habilitoval se v Bonnu v oboru srovnávací jazykovědy. Díky stipendiu prince Georga von Sachsen-Meiningen může v letech 1848–50 cestovat po Evropě a zastavovat se k delším studijním pobytům, např. v Londýně, Paříži či Vídni. Během svých cest působí jako dopisovatel různých německých časopisů (*Allgemeine Zeitung*, *Kölnische Zeitung*). V letech 1848–49 navštívil Kroměříž, aby odsud informoval o dění říšského sněmu. Po jeho rozpuštění se vydal do Prahy, kde se soustředil na studium češtiny. Stal se však osobou podezřelou, a tak zde nemohl zůstat ani dva měsíce. Díky finanční podpoře Aloise Vanička mohl odjet do Německa, aby se ujal docentury v Bonnu. Ale už r. 1850 se vrací do Prahy, kde se mu dostalo mimořádné profesury klasické filologie. S podporou vídeňské akademie se vydává r. 1852 na cestu na pruskou Litvu. Výsledkem jeho studijního pobytu je první vědecká gramatika litevštiny (1856–57). R. 1853 byl jmenován prvním řádným profesorem srovnávacího jazykozpytu a sanskrtu na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Schleicher si rychle osvojil češtinu, byl v ní schopen i publikovat. První překlady ze sanskrtu do češtiny pořídil právě on (1851a, b). Dobrá čeština a liberální názory otevřely Schleicherovi cestu mezi české literáty. K jeho nejbližším přátelům patřil Alois Vaniček a Ignác Hanuš. Ukázalo se však, že jeho otevřenost se neslučuje s pražskými poměry. Na jedné straně vadila vzájemně znesvářeným spisovatelům, na druhé straně vzbudila zájem rakouské policie, takže se dočkal i domovních prohlídek. Proto r. 1857 znechucený Schleicher odchází na 'čestnou' profesuru do Jeny, kde setrvá i přes hmotnou tíseň a neshody s ultrakonzervativními kolegy, ačkoliv se mu dostalo velkorysé nabídky z petrohradské Akademie. Omezil se jen na roli jejího zahraničního dopisovatele. Od r. 1862 spolu s A. Kuhnem vydává časopis *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung für dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen*. R. 1863 se seznamuje s Ernstem Häckelem, spolu rozvádějí myšlenky o aplikaci evoluční teorie a přírodovědných metod do jazykovědy. Schleicher umírá v Jeně ve věku pouhých 47 let na tuberkulózu. Nestihl realizovat tři významné projekty, na něž se chystal: srovnávací gramatiku slovanských jazyků, srovnávací gramatiku baltských jazyků a gramatiku baltoslovanského prajazyka. Ačkoliv jeho *Compendium* metodologicky překonala už nastupující generace mladogramatiků, právě tímto dílem započal Schleicher dlouhou cestu k systematické rekonstrukci indoevropského prajazyka. Uvedme alespoň nejznámější Schleicherovo schéma z r. 1860:



Schleicherovy lingvistické zájmy mohou být utříděny do následujících okruhů: přehled a klasifikace jazyků světa, zejména Evropy (1848–50), aplikace Darwinovy vývojové teorie v jazykovědě (1863a, 1865a, 1859c), indoevropská srovnávací gramatika, etymologie, klasifikace indoevropských jazyků (1853a, 1855a, 1855e, 1856, 1861–62, 1862a, 1862c, 1865c, 1869), překlady ze sanskrtu (1851a, 1851b), řečtina (1862b), jazyky italské (1855c, 1858d, 1859a, 1859b, 1860a, 1863b), jazyky germánské (1855b, 1855d, 1855e, 1861b, 1866c), zvláště pak němčina a německá dialektologie (1857b, 1858a, 1858b, 1858c, 1860b, 1861a, 1861c), jazyky baltské (1853b, 1855c, 1856–57, 1857a, 1863b, 1865b, 1865–66), jazyky slovanské (1849, 1852a, 1852b, 1855b, 1865–66, 1866a, 1866b, 1866c), se zvláštní pozorností k češtině (1849a, 1851d, 1851e, 1854) a polabštině (1871).

### **Bibliografie:**

#### **1848–50**

*Sprachvergleichende Untersuchungen: 1. Zur vergleichenden Sprachgeschichte, 2. Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht*, Bonn (nové vyd. Amsterdam 1983, ed. K. Koerner).

#### **1849**

[a] O spisownej češtině. Otevřený list cizozemského linguisty Čechoslowanowi, Bona.

[b] O infinitiwě a supinum w jazyku slowanském, *Časopis Českého Muzea* 23, 153–157.

#### **1850**

Über böhmische Grammatik, mit Berücksichtigung der vorhandenen böhmischen Grammatiken, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 1, 725–756.

#### **1851**

[a] Potopa světa, *Časopis Českého Musea* 25, sv. 1, 117–120.

[b] Nal a Damajanti (překlad z Mahábhárata), *Časopis Českého Musea* 25, sv. 1, 121–123; sv. 2, 87–101; sv. 3, 62–84; sv. 4, 62–93.

[c] *Über die Stellung der vergleichende Sprachwissenschaft in mehrsprachigen Ländern: Eine Rede beim Antritte der neuerrichteten Lehrkanzel der vergleichenden Sprachwissenschaft und Sanskrit*, Praha.

[d] Über böhmische Grammatik, mit Berücksichtigung der Grammatik für Deutsche, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien* 2, 269–310.

[e] Über die wechselseitige Einwirkung von Böhmischem und Deutsch, *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 6, H. 9, 38–42.

[f] Anekdoty, jak se powídají w Orientu, *Lumír* 1, 11–13, 114–115.

[g] „Erotické epigramy“, *Lumír* 1, 169.

#### **1852**

[a] *Die Formenlehre der kirchenslavischen Sprache erklärend und vergleichend dargestellt*, Bonn (reprint Hamburg 1998).

[b] Germanisch und Slawisch, *KZ* 1, 141–144.

#### **1853**

[a] Die ersten Spaltungen des indogermanischen Urvolkes, *Allgemeine Zeitung für Wissenschaft und Literatur*.

[b] O jazyku litewském, zvláště ohledem na slowanský, *Časopis Českého Musea* 27, sv. 1, 320–334.

#### **1854**

Über böhmische Personennamen, in: *Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur*, Braunschweig, 399–404.

#### **1855**

[a] Über Einschreibungen vor den Casusendungen im Indogermanischen, *KZ* 4, 54–60.

[b] Das Futurum im Deutschen und Slawischen, *KZ* 4, 187–197.

[c] Litauisch und Altitalisch, *KZ* 4, 240.

[d] Zusammenstellung von Spracherscheinungen im Althochdeutschen, die sich nicht aus dem Gothischen herleiten lassen, *KZ* 4, 266–270.

[e] 1. *Wuotan*. *Θεός*, 2. Die Wurzel skr. *mâ*, deutsch *mat*, *KZ* 4, 399–400.

#### 1856

*Auhns, açmantam, kamna*, *KZ* 5, 400.

1856–57

*Handbuch der litauischen Sprache: 1. Litauische Grammatik, 2. Litauisches Lesebuch und Glossar*, Prag.

#### 1857

[a] *Litauischen Märchen, Sprichworte, Rätsel und Lieder*, Weimar.

[b] Brechung vor *r* und *h* und mehrfacher Umlaut des *a* und *â* in der nordfränkischen Mundart. *KZ* 6, 224–230.

#### 1858

[a] *Volkstümliches aus Sonnenberg im Meininger Oberlande – Lautlehre der Sonnenberger Mundart*, Weimar, 2. vyd. Sonnenberg 1894.

[b] Die *a-i* Reihe im Deutschen. *KZ* 7, 221–223.

(c) Bier. *KZ* 7, 224–225. (1858d):

*p – k* im Lateinischen, *KZ* 7, 320.

#### 1859

[a] Kurzer Abriss der Geschichte der italienischen Sprachen, *Rheinisches Museum für Philologie* 14, 329–346.

[b] Der Perfectstamm im Lateinischen, *KZ* 8, 399–400.

[c] Zur Morphologie der Sprache, *Memoires de l'Academie de St. Petersbourg*.

#### 1860

[a] *ou = eu* im Lateinischen, *KZ* 9, 372.

[b] *Die Deutsche Sprache*, Stuttgart (nové vyd. 1888).

#### 1861

[a] Grüserich. *KZ* 10, 79.

[b] Der gothische gen. sing. der *u-* und *i-* Stämme, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 10, 80.

[c] Ein Lautgesetz des Mittelhochdeutschen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 10, 160.

#### 1861–62

*Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Kurzer Abriss der indogermanischen Ursprache, des Altindischen, Altiranischen, Altgriechischen, Altitalischen, Alt-keltischen, Altslawischen, Litauischen und Altdeutschen*, I-II, Weimar (recenze: A. Kuhn, *KZ* 11, 1862, 300–317; 15, 1866, 302–312, 397–400); 2. vyd. Weimar, 1866.

#### 1862

[a] *hveila*, *καίρος*, *časŭ*, *KZ* 11, 318–319.

[b] *πάσχω*, *μίσχω*, *KZ* 11, 319.

[c] *s-âm-s*, Suffix des Genitiv Plur. in der indogermanischen Ursprache, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 11, 319–20.

#### 1863

[a] *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft – offenes Sendschreiben an Herrn Dr. Ernst Häckel*, Weimar (angl. 1869: *Darwinism Tested by the Science of Language*, transl. V.W. Bickers, London).

[b] Oskisch *deivaum*, lettisch *deevatees*, *KZ* 12, 399–400.

#### 1865

[a] *Über die Bedeutung der Sprache für die Naturgeschichte des Menschen*, Weimar.

[b] *Christian Donelaitis' litauische Dichtungen (mit Glossar und Einleitung)*, Sankt Petersburg.

[c] Spirans für Media im Auslaute, *KZ* 14, 400.

#### 1865–66

Kratkij očerk doistoričeskoj žizni severo-vostočnogo otdela indo-germanskich jazykov, *Zapiski imperatorskoj akademii nauk*, Tom VIII, knižka I, No. 2, 1–179.

#### 1866

[a] *Mnenija o slovare slavjanskich narečij A.B. Šleichera i I.I. Sreznevskago (s priloženijem svedenij o trudach d-ra A.B. Šleichera)*, Sankt Petersburg: *Sbornik statej čitannych v Otdelenii ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk*, Tom 1, No. 2, 1–40, 41–48.

[b] Vseslavjanskij slovař, *Zapiski imperatorskoj akademii nauk*, Tom IX, knižka II, 206–210.

[c] Temy imen čislitel'nyh v litvo-slavjanskom i německom jazykach, *Zapiski imperatorskoj akademii nauk*, Priloženije k X. tomu, No. 2, 1–69.

#### 1867

Sklonenije osnov na -u v slavjanskich jazykach, *Zapiski imperatorskoj akademii nauk*, priloženije k XI. tomu, knižka II, No. 3, 1–19.

#### 1869

(S H.W. Ebelem, A. Leskienem, J. Schmidtem) *Indogermanische Chrestomathie: Schriftproben und Lesestücke mit erklärenden Glossaren zu A. Schleichers Compendium*, Weimar.

#### 1871

*Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache*, Sankt Petersburg - Riga (reprint Wiesbaden 1978).

Zkratky: *KZ* = *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* (= 'Kuhns Zeitschrift').

Základní bio- a bibliografické informace o A. Schleicherovi přinášejí následující práce a encyklopedie:

Lefmann, S. 1870. *August Schleicher: Skizze*, Leipzig.

Pisani, V. 1954–55. August Schleicher und einige Richtungen der heutigen Sprachwissenschaft, *Lingua* 4, 335–368.

Priestly, T.M.S. 1975. Schleicher, Čelakovský and the Family-Tree Diagram, *Historiographia Linguistica* 4, 299–333.

Schmidt, J. 1870. August Schleicher, *Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung für dem Gebiete der arischen, celtischen und slawischen Sprachen* 6, 251–256.

Syllaba, T. 1995. *August Schleicher und Böhmen*, Praha.

Trnka, B. 1952. Zur Erinnerung an August Schleicher, *Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft* 6, 134–142.

Zubaty, J. 1901. Zu Schleichers litauischen Studien, *Věstník Královské české společnosti nauk*, třída filos.-hist.-jazykozpytná, sešit 7, 19–25.

Zubaty, J. 1904: „Schleicher, August”, in: *Ottův slovník naučný* 22, 998.

*Masarykův slovník naučný* 6, 1932, 573.

*Universum* 8, 2001, 466.

[www.netzwelt.de/lexikon/August\\_Schleicher.html](http://www.netzwelt.de/lexikon/August_Schleicher.html)

Václav Blažek

[blazek@phil.muni.cz](mailto:blazek@phil.muni.cz)